

правопорядок, регулюючий спільне існування індивідів. Норми права являються вираженням їх інтересів. Наказання представляє як охорона цих інтересів і загальноприйнятого образу життя.

Ключевые слова: преступление, наказание, справедливость наказания, неотвратимость наказания, философско-правовые теории, уголовное право Украины, уголовно-исполнительное право Украины.

Krysiuk Y. Crime and Punishment as Philosophical and Legal Problem. The article is about the historiographical retrospection of argumentation of the concepts of «crime» and «punishment» in various philosophical and legal theories, their interrelation and influence on the reforming of the modern penal and criminal and executive law in Ukraine, and also about the problem of adequacy of punishment for an offence. In particular three approaches to the essence of punishment have been pointed out in the article. The first one deals with the theories which consider the right to punish as the right of society for self-defence. The second one concerns the concept of punishment as the embodiment of justice. The supporters of this theory justify punishment application on the grounds of the necessity to establish moral order in society. Supporters of the third approach consider legal order to be a necessary element of public life, and it needs to be protected from encroachments. The state as the form of public association of people establishes standards of behavior, and ensures law and order which regulate coexistence of individuals. Rules of law are the expression of their interests. Punishment appears as protection of these interests and generally-accepted way of life.

Key words: crime, punishment, justice of punishment, inevitability of punishment, philosophical and legal theories, criminal law of Ukraine, penal law of Ukraine.

УДК 340.12:316.3(477)

О. Лаба

Перспективи і проблеми становлення інститутів громадянського суспільства в Україні

У статті проаналізовано перспективи становлення інститутів громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовано позицію, що в реальному суспільному житті громадянське суспільство та правова держава є взаємопов'язаними інститутами, функціонування яких забезпечується верховенством закону, що надійно гарантує та захищає права і свободи громадян. На основі інтеграції зусиль громади і держави в Україні має бути сформовано інституційну партнерську систему «держава – громадянське суспільство».

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, демократизація суспільства, демократія, верховенство права, верховенство закону, державна влада, права людини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Специфіка сучасної ситуації в Україні зводиться до того, що відбувається двоєдиний процес формування і громадянського суспільства, і правової держави, де громадянські права людини підпорядковуються нормам міжнародного права.

У взаємодії громадянського суспільства та держави можуть існувати два напрямки. По-перше, держава є і залишається функцією громадянського суспільства. Серед представників цього напрямку є й теорії переважної ролі держави («державники»), рівного партнерства («суспільний договір»), його пасивної ролі («нічний сторож»). По-друге, держава має тимчасовий характер. Утвердження в теорії постулату про швидке відмирання держави з поступовою заміною її суспільним самоуправлінням призвело б до повного знищення громадянського суспільства. Кожна з цих теорій має свої переваги та недоліки. Однак протиставлення держави громадянському суспільству призводить до виникнення негативних факторів, які знаходять своє виявлення в тому, що держава та громадянське суспільство перебувають у постійному процесі боротьби.

Досі в Україні тривають дискусії про вплив держави та про баланс сил державної влади і суспільства. Значна частина населення вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє державній владі, хоча і дотримується утопічного погляду, ніби винятково державними засобами можна створити нове громадянське суспільство. Між іншим, це типова утопія, поєднана з надією на мудрого вождя, авторитетного правителя, який, прийшовши до влади, владнає все справедливо й

демократично. Державна влада дійсно може сприяти встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу «знизу» її можливості обмежені.

Суть стратегії конструктивних сил України може бути зведена до необхідності переходу від залишків пострадянського «тимчасового авторитаризму» центральної (особливо виконавчої) влади до «постійної демократії», в яку будуть інтенсивно втягнуті регіони та більшість населення. Особливістю і суперечливістю перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, є те, що складнощі перехідних процесів, з одного боку, зумовлюють зміцнення регулюючої ролі держави, тобто самої держави, а, з іншого – розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення державного впливу на них. Ця обставина і підкреслює необхідність наукових розробок ролі держави в перехідному суспільстві, розробки механізмів її впливу на соціальні процеси, визначення шляхів перетворення держави на правову, а перехідного суспільства на громадянське.

В нинішній Конституції і згадки немає про громадянське суспільство, на формування якого зрештою має бути спрямований весь державно-правовий механізм. Цей, м'яко кажучи, недолік нинішньої Конституції, безумовно, негативно відбиватиметься на процесі формування громадянського суспільства, як серцевини правової держави. Проголошуючи своє прагнення досягти ідеалів правової держави, не пов'язавши це на конституційному рівні з формуванням громадянського суспільства, не є просто нелогічним, а й стратегічно неприпустимим. Адже неможливо донести до людей сутність переваг правової держави, не пов'язуючи це із громадянським суспільством, яке є гарантом захисту його членів від втручання державних інститутів у їх приватне й особисте життя, особливо у тих випадках, коли ці інститути за певних обставин перетворюються на самодостатні і діють для самих себе, а нерідко й проти суспільства. Однією з перших змін до Конституції України має бути її доповнення новим розділом, присвяченим громадянському суспільству.

Передусім, найголовніше Україна стала незалежною державою з перспективними конституційними намірами стати демократичною і правовою. Стосовно ж перехідного суспільства, яким є сучасна Україна, то попередньо узагальнюючі його характеристики є такими:

- усі сфери життєдіяльності охоплені системною кризою, особливо вражені економіка і соціальна сфера;

- на рівні керівництва державою відсутнє цілісне уявлення про шляхи виходу із кризи.

Іншими словами, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Проте це роздержавлення зовсім не означає повної відмови від державного в межах закону регулювання соціального життя.

Роздержавлення суспільства на базі Конституції України передбачається по таких напрямках: у політичній галузі – закріплення багатопартійності, створення державою на основі закону рівних умов для діяльності політичних партій, інших громадських об'єднань; заборона будь-якій політичній партії чи організації привласнювати собі право здійснювати державну владу; проведення виборів на багатопартійній основі; у економічній галузі – приватизація державних і комунальних підприємств на основі приватної власності (індивідуальної і колективної); невтручання держави та її структур у безпосередню господарську діяльність підприємств незалежно від форм власності; свобода підприємництва і договорів; у ідеологічній галузі – будь-яка ідеологія не може зводитися до рангу державної і закріплюватись у законному порядку, не говорячи про конституційний рівень, як це було у попередніх радянських конституціях; відокремлення церкви від держави, невтручання держави у справи релігії; роздержавлення і деідеологізація освіти, науки і культури, всієї духовної сфери суспільства на основі конституційного гарантованого права на свободу думки, совісті й релігії; в децентралізації державної влади – зміцнення справжніх органів місцевого самоврядування, зняття зайвої державної опіки, живлення поваги і любові до Вітчизни, зміцнення бажання всіляко оберігати і захищати її [5, с. 161].

Формування мети і завдань статті. На нашу думку, аналіз проблеми становлення інститутів громадянського суспільства в Україні потребує чіткого окреслення мети цієї публікації – дослідження інституту громадянського суспільства як наукової категорії, аспект суспільного буття, що має можливість формуватися в особливих умовах розвитку української держави.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Досвід розвитку цивілізованих країн засвідчує, що формування громадянського суспільства шляхом світової цивілізації тривалий і дуже складний процес. Справжнє громадянське суспільство може існувати лише в державі з ефективною та конкурентоспроможною, соціально орієнтованою економікою. Адже саме рівень ефективності національної економіки визначить місце України у світовому співтоваристві. Обґрунтовуючи результати дослідження означеної проблеми, варто

відмітити, що сьогодні основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні є:

1) розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами;

2) активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру (благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо), розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності. Як приклад, в США існують сотні тисяч центральних, штатних, регіональних і місцевих асоціацій (політичних, культурних, релігійних, воєнно-патріотичних і т. ін.), які охоплюють 2/3 населення США. Це і є соціальна база громадянського суспільства;

3) постійне удосконалення контрольних механізмів, тобто механізмів зворотного зв'язку від суспільства до держави;

4) максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, формування поваги до права і до закону;

5) виховання нормального природного патріотизму національного, державного на основі поваги до національної історико-культурної спадщини;

6) зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі якнайширших зв'язків із зарубіжним світом;

7) піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в умінні жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи у відповідності до зміни конкретно-історичних умов.

У відповідності до суті та змісту норми, що розкриваються в статтях Конституції України, передусім у ст. 3, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в суспільстві визнаються найвищою соціальною цінністю. Більше того, ч. 4 ст. 3 Основного Закону України передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість державної діяльності, за яку держава повинна відповідати перед людиною. Основним обов'язком української держави визнається, таким чином, утвердження і забезпечення автономії індивіда, прав і свобод людини. Людина, у свою чергу, набуває право на невтручання держави до сфери свободи особи, визначеної законом, і одержує юридичні гарантії державного захисту у разі порушення її прав і свобод. «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується», – закріплено у ч. 3, ст. 8 Основного Закону [1].

Таким чином, проголошується, що не людина існує для держави, а держава для людини. Йдеться, зокрема, про створення державою для людини правових умов реалізації її законних приватних інтересів, включення їх до структури суспільних відносин, у прогресивний, екологічно безпечний розвиток суспільства в цілому. Забезпечення інтересів людини, її майнових та особистих немайнових прав, зокрема її гідності, свободи та юридичної рівності, конституційно визнано кінцевою духовною та інтелектуальною метою української держави і суспільства в цілому.

У своїй діяльності, держава повинна бути обмеженою, «зв'язаною» законними правами і свободами людини, нормами приватного і публічного права. У цьому плані особливо актуальними сьогодні є ідея про те, що в правовій державі влада повинна визначатися певними межами, які вона не може і не повинна переступати. «Обмеженість влади у правовій державі, – створюється визнанням за особистістю невід'ємних, непорушуваних та недоторканих прав» [2, с. 328]. Саме завдяки невід'ємним правам і недоторканності особистості, державна влада у правовій державі не тільки суворо обмежується, а й стає підзаконною. Органи державної влади бувають справді зв'язані законом тільки тоді, коли їм протистоять громадяни, наділені суб'єктивними публічними правами. Тільки маючи справу з уповноваженими особами, які можуть заявити правові претензії до самої держави, державна влада виявляється змушеною незмінно дотримуватися законів.

Враховуючи особливості перехідного часу, в якому знаходиться Україна, має бути приведена в життя така концепція співвідношення особи, суспільства і держави, яка дозволила б не тільки змінити сьогоднішній менталітет людини, але й сприяти формуванню вільної особи з високою політичною, економічною і правовою культурою, яка усвідомлює свою цінність і гідність. Ця концепція передбачає, що епіцентром громадянського суспільства є людина, її права, свободи й інтереси, що всі інститути громадянського суспільства і держави утворюються остільки, оскільки є необхідність створити умови для нормальної життєдіяльності людини, захисту її прав і свобод. При цьому державні інститути мають нести подвійний тягар, забезпечуючи через закони: по-перше, рівні

для всіх людей умови і можливості; по-друге, нормальне функціонування громадянського суспільства в цілому. Отже, на конституційному рівні має бути закладена якісно нова модель правової організації життя людини і суспільства, відповідно до якої весь державний і суспільний механізм спрямовується на здійснення і захист прав і свобод людини. Всі політичні, економічні, соціальні і культурні права людини мають знайти своє відбиття у відповідних інститутах громадянського суспільства, таких, як власність, свобода підприємництва, екологічна безпека, сім'я, освіта, наука і культура, громадські об'єднання, свобода інформації та ін. Ці інститути повинні стати надійним матеріальним фундаментом прав і свобод людини [3, с. 234].

Новітня історія України розвінчала головну ілюзію минулого століття: достатньо спочатку створити наддержаву, підпорядкувавши цьому зусилля усього суспільства, а згодом, залежно від волі політичного керівництва гарантувати громадянам повний обсяг їхніх природних прав і свобод. Тому, діяльність громадянського суспільства спрямована на реалізацію потенціалу особистості і на доцільне у кожний конкретно-історичний момент обмеження кількості владних структур та поля їхньої діяльності. У зв'язку з цим, серед стратегічних пріоритетів реформування політичної системи України сьогодні окреслена оптимізація взаємовідносин політичної влади з інститутами громадянського суспільства.

Головною ознакою цих інститутів є те, що вони утворюються не державою, а безпосередньо індивідами. І тому, їх реальне функціонування є показником громадянської зрілості суспільства, усвідомлення громадянами своїх власних потреб і, найголовніше, можливостей задоволення цих потреб власними, колективно об'єднаними силами.

На нашу думку, ці сили мають діяти в Україні за двома векторами: задовольняти потреби учасників без допомоги державних структур; а також стимулювати легітимними засобами державні структури до повного виконання ними обов'язків перед громадянами. Володіючи громадянськими правами і політичними свободами, людина спроможна самостійно посісти в суспільстві те становище, на яке вона заслуговує і яке ще найбільше відповідає обсягу та якості реалізованого особистісного потенціалу.

Обсяг і реальність цих прав, власне кажучи, і підносить Україну до оцінки, що дозволяє розглядати суспільство як громадянське, а державу як правову. При цьому у взаємовідносинах останніх формується механізм розширеного відтворення соціокультурного і політико-економічного середовища, яке, у свою чергу через реалізацію громадянських прав і свобод формує людину в усіх її вимірах – як індивіда, як особистість, як громадянина. Оптимальність взаємин громадянського суспільства і держави стає сьогодні ключем до з'ясування перспектив людини і суспільства та до збагачення інструментарію міждержавного спілкування [6, с. 28].

Взаємовідносини між суспільством, що рухається до повноцінного громадянського, і держави, що претендує на статус правової, покликані забезпечувати в Україні: для людини утвердження її самоцінності в діапазоні від суспільної думки до предметних правових норм, створення достатньої законодавчої основи для реалізації політичної свободи, соціальних гарантій і справедливості, для захисту від державно-чиновницької сваволі і соціальної стихії; для суспільства – рівну правову захищеність усіх його соціальних прошарків з боку держави, безумовну перевагу основ, що обумовлюють у громадському житті його безконфліктність, структурованість і політичну упорядкованість (усі суперечки вирішуються в межах ухвалених законів), режим громадянського миру і злагоди, загальний захист суспільства як цілісного, соціально-диференційованого, саморегульовального організму від негативного впливу зовнішніх чинників і, нарешті, контроль суспільства над державою, прозорість діяльності і підзвітність його структур; для держави – втілення прав людини в юридичні норми і механізми захисту цих прав, що виключає політичний волюнтаризм владних структур, соціальну і національну дискримінацію, забезпечує панування права в усіх сферах життя, формування оптимальної, самодостатньої системи державно-політичних інститутів, створення умов для продуктивної законотворчої діяльності, результати якої відповідають інтересам людини і втілюються у повсякденному житті через потужний виконавчий механізм, ефективний поділ усіх гілок влади.

Таким чином, проблема співвідношення суспільних і державних основ, політичних та правових регуляторів є однією з істотних у стратегічному розвитку країни, а також у співвідношенні державних інститутів з інститутами громадянського суспільства. Саме узгоджене соціально-етичне і політико-правове вирішення цієї проблеми через політичне регулювання ринку складає концептуальну основу правової, соціальної держави, що відповідає демократичним і гуманістичним принципам удосконалення людини і соціуму [4].

В Україні громадянське суспільство формується в особливих умовах. Серед них ми

виокремлюємо такі:

1) радикальна зміна стратегій соціального розвитку передбачає досить тривалий перехідний період протиборства різних тенденцій. Одна з них спирається на вкарбовані упродовж значного історичного періоду стереотипи соціально-політичного облаштування, а інша зорієнтована на наближення до загальноновизнаних стандартів правової, демократичної держави, які, проте недостатньо узгоджуються з національно-історичними особливостями українського суспільства;

2) досвід політичного розвитку людства свідчить, що між проголошенням Конституції держави та реальним виконанням її положень кожним громадянином, існує тривалий історичний період часу. Країни сталого розвитку пройшли його досить давно. Україна перебуває на початку цього періоду, внаслідок чого у гальмуванні розбудови громадянського суспільства значну роль відіграє дефіцит дієвих правових механізмів, здатних вичерпно гарантувати повний обсяг проголошених прав і свобод громадян. Тому, у фундамент ідеології розбудови громадянського суспільства має бути закладена ідея правового порядку;

3) не найліпшим є ступінь усвідомлення українським соціумом таких базових понять громадянського суспільства, як: демократія, права людини та верховенство закону, розподіл влади, повага прав національних меншин. Змістовне наповнення та трансляція цих понять в думці громадськості засновані, скоріше, на іноземному, ніж на вітчизняному досвіді. А це означає, що досвіду розбудови власного громадянського суспільства доведеться набувати власними силами;

4) визначення стратегії розбудови громадянського суспільства в Україні можливе тоді, коли ця проблематика вже не є нагальною для країн сталого розвитку. Останні акцентують на розвитку соціальної держави, бо мають для того століттями створені матеріально-духовні умови, що об'єктивно не можуть бути наразі створені в Україні. Однак, саме це, як не парадоксально з практичної точки зору, ставить Україну перед необхідністю йти власним, найкоротшим шляхом розбудови правової держави та громадянського суспільства з оглядом на певний дефіцит соціального потенціалу держави. Це, у свою чергу, викликає суперечності між необхідністю інтенсивного розвитку громадянських інститутів та вимогою зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності, зокрема завдяки створенню державних органів влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах сучасного кризового стану, на наш погляд, потрібне відродження поваги до права, принципів верховенства права, законності, підвищення авторитету закону, що є чи ненайпершочерговим завданням представників вітчизняної науки.

Здійснений аналіз надає можливість зробити такі висновки:

1. Громадянське суспільство починається з громадянина, його свободи, благополуччя, активної позиції в політико-правовій сфері відносин. Відповідно завдання конституційного регулювання полягає в тому, щоб за допомогою конституційних приписів забезпечити умови для реалізації прав і свобод людини і громадянина, їх честі і гідності. Наявність розвинутого громадянського суспільства є головним гарантом того, що держава захищатиме права і свободи людини і громадянина, законні інтереси юридичних осіб.

2. В громадянському суспільстві діяльність органів державної влади реалізовується в демократичних, правових формах і спрямовується на забезпечення й захист прав людини і громадянина, гуманістичних цінностей. Громадянське суспільство є гарантією проти всевладдя держави, оскільки без такого суспільства державна влада, як правило, стає тоталітарною. Тільки завдяки громадянському суспільству влада служить людині, захисту її законних інтересів.

3. Розвиток громадянського суспільства є важливим напрямком демократичної модернізації суспільства, умовою соціальної стабільності та національної безпеки. Суттєвими ознаками такого розвитку є становлення відкритого суспільства, роздержавлення приватного життя громадян, відокремлення його від казарменого офіціозу державної бюрократії, цінування багатоманітності форм його прояву.

4. Інститутами громадянського суспільства є об'єднання громадян (у т. ч. громадські організації, політичні партії, профспілки, церква, сім'я, різні заклади освіти, приватна власність, засоби масової інформації), які: є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації і самостійної реалізації ними власних інтересів; захищають інтереси певної групи в її протиборстві іншими групами інтересів; зменшують деструктивну силу протистояння інтересів і впорядковують енергію людей, вводячи в організоване русло протести, акції непокори тощо; оберігають суспільну систему від хаосу і створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади; виступають гарантом непорушності особистісних прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, є опорою у їх можливому протистоянні з державою.

5. Елементами громадянського суспільства пропонуємо виокремити: наявність демократичної правової держави; самоврядування добровільних організацій, асоціацій та індивідів; різноманітність форм власності; ринкова економіка; плюралізм ідеологій і політичних поглядів; багатопартійність; доступ всіх громадян до участі в державних і суспільних справах; взаємна відповідальність держави та громадян за виконання демократично прийнятих законів; розвинута громадянська політична культура і свідомість; цінування прав громадян вище за державні закони; контроль суспільства за діяльністю державних органів; наявність розвинутої соціальної структури та багатоманітність соціальних ініціатив.

6. Наріжним каменем ідеології громадянського суспільства є визнання того, що держава існує перш за все для того, щоб захищати особисту свободу і власність, здобуту працею людей та повинна діяти тільки у чітко окреслених межах, вихід за які може призвести до громадянської непокори. Характер взаємодії держави і громадянського суспільства значною мірою визначає стан суспільної стабільності й безпеки.

Отже, громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею, це суспільство, якому властиве самоврядування вільних індивідів та добровільно створених ними організацій [5, с. 175].

Таким чином, як і будь-які демократичні трансформаційні процеси в країні, сучасні перетворення у вітчизняній юридичній науці мають у кінцевому підсумку забезпечувати реалізацію одного з головних публічних інтересів – визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю шляхом захисту її прав і свобод, узгодження як загальних приватних інтересів між собою, так і приватних та публічних інтересів. Якісно новою метою суспільного поступу України має стати не безпосереднє благо для держави, а добро для кожної людини.

Джерела та література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Аристотель. Політика / Аристотель. – Сочинення: в 4-х т. – Т. 4. – М.: Наука, 1983. – С. 375-644.
3. Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центральньо-східноєвропейський досвід: Зб. наук. праць // За ред. А. Карася. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. – 384 с.
4. Кириченко С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави / С. О. Кириченко. – К.: Логос, 2003. – 88 с.
5. Корнієнко В. О. Правові основи громадянського суспільства сучасної України (інституційний аспект): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. // В. О. Корнієнко; Одеська національна юридична академія. – О., 2007. – 175 с.
6. Оборотов Ю. М. Права людини та розвиток права / Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – Вип. 12. – Одеса: Юрид. л-ра, 2001. – С. 23-28.

Лаба О. Перспективы и проблемы становления институтов гражданского общества в Украине. На сегодня заметно вырос общий интерес к проблемам гражданского общества. Именно качество и темпы демократизации общества имеют решающее значение в оценке изменений в Украине с точки зрения имиджа страны в межгосударственных отношениях и влияния мировых институтов. Обоснованно позицию, что в реальной общественной жизни гражданское общество и правовое государство являются взаимосвязанными институтами, функционирование которых обеспечивается верховенством права, надежно гарантирует и защищает права и свободы граждан. На основе интеграции усилий общества и государства в Украине должна быть сформирована институциональная партнерская система «государство – гражданское общество». По мнению автора элементами гражданского общества являются: наличие демократического правового государства; самоуправления добровольных организаций, ассоциаций и индивидов; разнообразие форм собственности; рыночная экономика; плюрализм идеологий и политических взглядов; многопартийность; доступ всех граждан к участию в государственных и общественных делах; взаимная ответственность государства и граждан за выполнение демократически принятых законов; развитая гражданская политическая культура и сознание; приоритет прав граждан над государственными законами; контроль общества за деятельностью государственных органов; наличие развитой социальной структуры и многообразие социальных инициатив.

Ключевые слова: государство, гражданское общество, демократизация общества,

демократія, верховенство права, верховенство закону, державна влада, права людини.

Labo O. Prospects and Problems of Formation of Institutes of Civil Society in Ukraine. Today the general interest to the problems of civil society has grown considerably. Quality and rates of democratization of society have crucial importance in an assessment of changes in Ukraine from the point of view of image of the country in the interstate relations and influences of world institutes. It has been proved in the article that in real public life civil society and the constitutional state are the interconnected institutes which functioning is provided with the rule of law, and it reliably guarantees and protects the rights and freedoms of citizens. The institutional partner system «the state – civil society» ought to be created on the basis of integration of efforts of society and the state in Ukraine. According to the author's point of view the elements of civil society are the following: existence of the democratic constitutional state; self-management of the voluntary organizations, associations and individuals; variety of forms of ownership; market economy; pluralism of ideologies and political views; multiparty system; access to the participation in the state and public affairs for all citizens; mutual responsibility of the state and citizens for the implementation of democratically adopted laws; the developed civil political culture and conscience; the priority of the citizens' rights over the state laws; control of society over the activity of government bodies; existence of the developed social structure and variety of social initiatives.

Key words: state, civil society, democratization of society, democracy, rule of law, government, human rights.

УДК 342.951: 620.9

В. Піцикевич

Історія ліцензованої діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу України з давнини до початку ХХ ст.

У статті досліджено історію ліцензованої діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу України з моменту зародження її витоків до початку ХХ століття. Встановлено, що витoki формування ліцензованої діяльності у сфері паливно-енергетичного комплексу України прослідковуються від Давньоруської держави. Найбільшого розвитку та нормативного врегулювання ліцензована діяльність у сфері ПЕК України набула за часів Австрії та Австро-Угорщини.

Ключові слова: регалія, гірнича регалія, ліцензія, ліцензована діяльність, паливно-енергетичний комплекс України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ліцензована діяльність у сфері паливно-енергетичного комплексу (далі – ПЕК) України відноситься до небезпечних видів господарської діяльності, ефективне провадження якої слугуватиме здобуттю енергетичної незалежності. Висвітлення історії її розвитку, починаючи з часів зародження, надасть можливість переглянути досвід минулих років та запозичити з нього позитивні моменти. Це, в свою чергу, сприятиме зміцненню енергетичної безпеки України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Історію ліцензування дотично або більш предметно висвітлювали у своїх працях такі особи як А. Антонович, О. Грицан, А. Гуцин, Г. Жолобова, О. Карпенко, Р. Кірін, Л. Коритко, Р. Макітра, П. Пальчук, Я. Хонігсман, А. Шеваріхін, Л. Шестак та ін.

Мета й завдання статті. Окремого висвітлення історії ліцензованої діяльності у сфері ПЕК України з моменту зародження її витоків до початку ХХ століття не проводилось. Відтак, це є метою даної статті. Завданням статті є аналіз, збирання та розкриття інформації щодо зародження та розвитку ліцензованої діяльності у сфері ПЕК України до початку ХХ століття.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Первинними проявами зародження ліцензування у сфері ПЕК можна вважати принцип гірничої регалії. Витoki принципу гірничої регалії починають з'являтися у VIII ст. та остаточно формуються у Європі впродовж XII ст. (в Італії навіть у XI ст., Німеччині – XIV ст.). Одним із перших актів, заснованих на принципі гірничої регалії, вважається пожалування імператором франко-німецьким